

Entre la crítica i l'autocrítica

JOSEP M^a. GIRONA

Els mitjans de comunicació condicionen les opinions i els hàbits dels ciutadans de l'Estat espanyol, segons dades recollides pel Centre d'Investigacions sobre la Realitat Social el passat mes de desembre. El mateix estudi indica que els mitjans de comunicació són capaços, fins i tot, d'imposar herois i líders. La televisió amb un 66% i la ràdio amb un 60% són els que més influència tenen en l'estat d'opinió de les persones. Els enquestats també consideren que els mitjans de comunicació no mantenen el suposat respecte a la intimitat de les persones, i només una tercera part creu en la independència dels periodistes, en contra d'una majoria, que desconfia d'ells.

Només per la transcendència que el ciutadà dóna a la feina del periodista, posada de manifest en aquest estat d'opinió i en d'altres que ara seria massa llarg d'explicar, és necessari fer una reflexió en profunditat sobre els problemes ètics i deontològics que es plantegen en l'exercici diari de la professió. Una problemàtica que no és específica de cap mitjà, però a la qual cada mitjà dóna unes peculiaritats determinades.

Una de les característiques que més defineixen la ràdio i que la situen en una millor posició davant la competència televisiva i escrita és la immediatesa. I d'exemples per il·lustrar aquesta premissa, n'hi ha molts. Jo tan sols recordaré la que va passar a

la història com la “nit dels transistors”, en què, el 23 de febrer de 1981, tot el país va viure en directe, a través de la ràdio, l'intent de cop d' Estat i l'ocupació del Congrés dels Diputats per part d'un grapat de guàrdies civils, comandats pel tinent coronel Antonio Tejero.

Però la immediatesa, tan i tan lloada en parlar de les característiques de la ràdio, pot esdevenir una arma mortal per a la credibilitat del periodista quan es converteix en precipitació. És l'altra cara de la mateixa moneda. A diferència del diari que, com el seu nom indica, surt només un cop al dia, la ràdio, per la seva pròpia concepció, edita diàriament fins a tres o quatre serveis de notícies. La ràdio, de fet, sempre és oberta a tallar l'emissió quan l'actualitat ho exigeix. El diari té temps per calibrar l'abast de les dades que publica, mentre que el temps, o la manca d'aquest, és justament el gran enemic del periodista radiofònic. És per això que, tradicionalment, al diari se li atorga un paper d'anàlisi de la notícia, mentre que la ràdio té un paper de síntesi.

Però, a més, aquest paper de síntesi que té la ràdio es complica per al professional des del moment que se li exigeix brevetat, senzillesa i precisió en el seu discurs a fi d'intentar apaivagar en l'oïdor els possibles efectes de la fugacitat del missatge radiofònic. I això no és fàcil. Podríem dir que una redacció barroca i plena d'oracions subordinades és símptoma, a la ràdio, de poc futur per al professional que la fa, però també s'ha de dir que un excés de simplificació en el missatge condueix, indefectiblement, a l'espectacularització de la informació i a un sensacionalisme i una falta de rigor que posen damunt la taula infinitat de problemes ètics.

Si, tal com he intentat explicar, no sols no és gens fàcil escriure per ser escoltat (1) sinó que, a més, aquest exercici

requereix un aprenentatge determinat i una preparació prèvia important, què s'ha de dir del periodista radiofònic que s'asseu davant del micro amb només quatre notes, disposat a fer sentir la seva veu a qui el vulgui escoltar? El primer que se m'acut és qualificar-lo de geni i reconèixer que, en la radiodifusió espanyola, de professionals que compleixen aquesta característica, n'hi ha, com en tot, de molt bons i també de molt dolents. I un cop feta aquesta afirmació, crec oportú apuntar la conveniència que té la ràdio de donar a l'audència les pistes necessàries perquè sàpiga en tot moment quan s'opina i quan s'informa. Aquest detall, que la premsa escrita té bastant resolt gràcies als recursos tipogràfics, a la ràdio no se li dóna, des del meu punt de vista, la importància que requereix. I crec que l'oïdor ha de tenir el dret a poder distingir la informació de l'opinió, la tertúlia del debat i l'entrevista del publlirreportatge.

La immediatesa, la senzillesa i, en alguns casos, la improvisació, imprescindibles en una bona informació radiofònica, no poden, doncs, ni justificar cap tipus de precipitació ni, sobretot, servir de coartada al periodista per encobrir una falta de rigor en el tractament de les informacions que s'emeten. I això no té cap tipus de justificació, perquè pot deformar qualsevol notícia, amb el consegüent dany que es provoca a terceres persones. Però, al meu entendre, no treballar suficientment les dades que arriben a una taula de redacció, al marge d'atemptar contra un principi ètic fonamental inclòs al codi deontològic de la professió, atempta també contra la credibilitat del mateix periodista. Perquè en la nostra societat, el receptor, sortosament, cada cop té més possibilitats de contrastar les informacions que li arriben, ja sigui a través d'altres mitjans o de manera directa, com en el cas de les dades relatives al temps o al trànsit.

Per tant, a mi se m'acut, com un primer element de reflexió, que el codi deontològic de la professió no sols ha d'anar encaminat a "reafirmar els drets de la llibertat d'expressió i d'informació i a defensar l'existència d'una premsa lliure i responsable en el marc d'una societat plural i democràtica", (2) sinó que, a més, la seva observança ha de servir, sense cap mena de dubte, per preservar la credibilitat del periodista. Ha de ser, en definitiva, una garantia sòlida per al seu futur professional.

Juntament amb la senzillesa i la brevetat dels missatges, una de les regles d'or del periodista radiofònic és la precisió i la concreció. Sovint, una notícia no és neta, clara i entenedora per la dificultat que suposa accedir a les fonts d'informació. Les fonts segueixen confiant més en el ressò de la lletra impresa i de la imatge que no en el de la paraula. Aquí la ràdio juga amb desavantatge, i el qui això escriu ha pogut constatar en infinitat d'ocasions com una mateixa notícia passa desapercebuda quan la dona la ràdio i posteriorment adquireix una notorietat extrema en ser difosa per la premsa i la televisió. A aquest fet ajuda també la manca d'una veritable tradició periodística en el món de la ràdio.

Durant el franquisme, els informatius radiofònics es van reduir al "Parte" de Radio Nacional, i no va ser fins a l'any 1977 que la ràdio va poder elaborar els seus propis "Informatius". És aleshores quan es posa de manifest una evidència: la manca de tradició en aquest terreny fa que existeixin dificultats per trobar professionals capaços d'explicar notícies per ràdio. O es recorre a professionals vinguts de la premsa amb la intenció que facin "Diarios hablados", amb la consegüent pobresa en el llenguatge radiofònic, o s'aposta pels anomenats "bustos parlantes", professionals amb un gran

domini de la locució però amb serioses dificultats per estructurar un informatiu. Finalment, sorgeixen els joves periodistes, sortits de la Universitat, que juntament amb altres professionals van confegint els informatius que avui coneixem. Posteriorment, l'existència d'un mercat cada cop més competitiu i l'aparició de la televisió privada fan que molts d'aquests periodistes se'n vagin a la petita pantalla a la recerca de millores laborals i de més notorietat.

En definitiva, a les mancances derivades de la impossibilitat d'exercir un periodisme radiofònic durant els quaranta anys de dictadura, s'afegeixen el "boom" de la cultura de la imatge en els últims temps i l'assentament -no exempt també de tensions- de la premsa. La possibilitat d'arribar al gran públic que dona la televisió i el prestigi del diari fan que la ràdio tingui més dificultats per accedir a les fonts informatives. A això cal afegir que el periodista radiofònic compta, en general, amb menys mitjans que els seus col·legues de la premsa i la televisió. Cal tenir present que, a diferència dels diaris, en què la informació ho ocupa tot, en una empresa de ràdio els "Informatius" són només una part de la seva programació.

Però les dificultats en el tractament de les fonts d'informació no són exclusives de la ràdio informativa sinó que s'amplien a la resta de mitjans. El que fou Ombudman de "El País", José Miguel Larraya, escriu amb referència a una queixa d'un lector que "de les quatre regles deontològiques que utilitza el periodisme civilitzat, la d'acudir a les parts en cas de conflicte és la que menys interpretacions genera. Contrastar la informació, acudir a la part acusada per conèixer la seva versió, és una obligació rutinària que no sempre es compleix i que els lectors afectats exigeixen".(3) Curiosament, la majoria dels llibres d'estil de les empreses de comunicació, si no tots,

coincideixen a afirmar que les fonts sempre s'han de citar, i en canvi, són molts els mitjans que es resisteixen a citar-la quan la font és la competència. L'agència de notícies UPI ho diu clarament quan afirma que "atribuir notícies a un competidor no ha de ser un tabú".(4) Això em fa reflexionar en dues direccions: per un cantó, el descrèdit a què s'exposa el periodista que no cita la font d'una informació que finalment esdevé falsa; d'altra banda, el paper de l'empresa periodística en el quefer quotidià del professional.

Recordo el que va passar quan Televisió Espanyola va emetre el programa de ficció "Camaleó", en el qual s'informava d'un cop d'Estat a la Unió Soviètica. Moltes emissores de ràdio es van precipitar. Molts periodistes van córrer frenèticament cap a l'estudi per informar d'una notícia que, finalment, va resultar falsa. Quants periodistes van posar la seva vanitat pel davant de les seves obligacions de contrastar la informació i citar-ne la font?, quants periodistes van tenir la precaució d'escoltar altres emissores de ràdio i de visionar altres cadenes de televisió per verificar la informació?, quants periodistes van trucar a Moscou?...Va poder més aquesta cursa esbojarrada en què es cau, no ja per justificar la immediatesa que se'ns demana, sinó per ser els primers. No es va pensar en l'interès de l'audiència sinó en la propera roda de premsa en la qual jo, periodista, podré enorgullir-me davant els col·legues d'haver donat la notícia cinc minuts abans que la competència, triomf minso, d'altra banda, en comparació amb el perill que es corre si, com en aquest cas, la notícia no és veraç.

117

Del que acabo de dir es desprèn que no n'hi ha prou amb citar la font sinó que, aquesta, cal verificar-la perquè pot resultar falsa. Recentment, una emissora de ràdio va anunciar la mort de Joan de Borbó dies abans que aquesta es produís, i

l'error es va intentar esmenar passant "el mort" a la font informant. Tornem a estar igual. Què preocupa més: la justificació d'una manca de rigor professional o el dret de la societat a estar informada?

Perquè, sovint, sembla com si des d'alguns sectors professionals es perdi de vista l'objectiu final de la feina del periodista, que no és altre que ser intermediari entre les notícies que succeeixen i la societat de la qual emana i a la qual pertany el mateix professional. El periodista, quan es posa davant l'ordinador o la màquina d'escriure, s'ha de fer una única pregunta: "De tot el que ha passat avui, què és el que més interessa al receptor, i, d'aquesta notícia determinada, quines són les dades que espera la societat." Res més hauria de tenir importància.

En qualsevol replà de qualsevol bloc de pisos, és fàcil veure a les portes de les vivendes inscripcions amb noms i cognoms que responen a metges o advocats.

En canvi, jo encara no he vist -i crec que ningú no ho ha fet- cap inscripció d'aquestes característiques anunciant un periodista. Dic això perquè, si bé és cert que, per la notorietat del seu treball, al periodista se'l coneix en moltes ocasions pel seu nom i els cognoms, no es pot oblidar que el professional de la informació no deixa de ser un treballador per compte aliè, integrat en una estructura industrial determinada o una empresa. I aquest petit detall té força importància en el moment de delimitar les responsabilitats que tenen el periodista i l'empresa a la qual pertany en tot el procés productiu de la notícia. Perquè si és clara la responsabilitat que té el periodista en donar determinada informació, no és menys cert que al voltant seu existeixen tot un seguit de condicionants (mitjans, estructura productiva, recursos humans, etc.) dels quals és

responsable l'empresa. Quan un periodista radiofònic abusa de l'espectacularitat no és sols per mèrits seus sinó perquè a l'empresa li convé. I si, per abusar de l'espectacle, es cau en algun dels delictes tipificats, la responsabilitat no sols hauria de caure en el periodista sinó en la mateixa empresa.

Vistes així les coses i aplicant una mica de sentit comú a la problemàtica, crec que se'ns presenta un quadre bastant acabat. Ens trobem davant una societat que genera notícies, un professional que les fa saber a través d'un mitjà determinat com és la ràdio i un altre cop la societat, que ara es converteix en receptora i que té necessitat d'estar informada. Ningú no discuteix el dret del ciutadà a estar informat, i ningú tampoc no hauria de posar trabes a la llibertat d'expressió, però, què passa quan es dona una notícia que després es constata com a no verídica?, quina defensa i exculpació tenen les persones que han estat objecte d'un error d'aquestes característiques?

Ara que "la professió" es troba immersa en discussions diverses respecte a la nova redacció de delictes relacionats amb la difamació en el Codi Penal, crec que és bo fer-nos aquestes preguntes. No és lícit que el poder executiu vulgui posar trabes a la llibertat d'expressió per defensar-se dels mitjans de comunicació. Davant de qualsevol govern, per si mateix poderós, cal reivindicar el que convingui per garantir una premsa lliure. Però si el que fa el poder executiu és posar a l'abast de la societat un instrument perquè aquesta es pugui defensar dels possibles abusos que puguin cometre els mateixos mitjans de comunicació, aleshores, cal mirar-nos les coses des d'una altra perspectiva. Perquè no caldria fer gaire memòria per recordar la quantitat de persones condemnades pels mitjans de comunicació i reconegudes innocents per la justícia un temps després.

L'exigència d'uns mitjans de comunicació lliures ha de ser una batalla diària, però no ha de justificar cap tipus de permissivitat amb els professionals que, sigui pel motiu que sigui, causen danys a tercers. El periodista és igual que qualsevol ciutadà, i la seva professió no li pot atorgar cap altre dret que els inherents a la pròpia feina, com el secret professional i la clàusula de consciència. L'empresa periodística ha d'actuar amb transparència, deixant clara la seva opció. Probablement, no serà una elecció objectiva, però serà honesta. I tots els protagonistes del procés productiu de les notícies jugarem amb les cartes cara amunt. No hi haurà cartes marcades.

- (1) "Television News, Radio News". Irving Fang. Capítol 3r. Writing for the ear.
- (2) Preàmbul del codi deontològic.
- (3) "Acudir a las partes". ELPAIS. 4 de març de 1990. Pàg. 12.
- (4) Llibre d'estil radiofònic d'UPI.